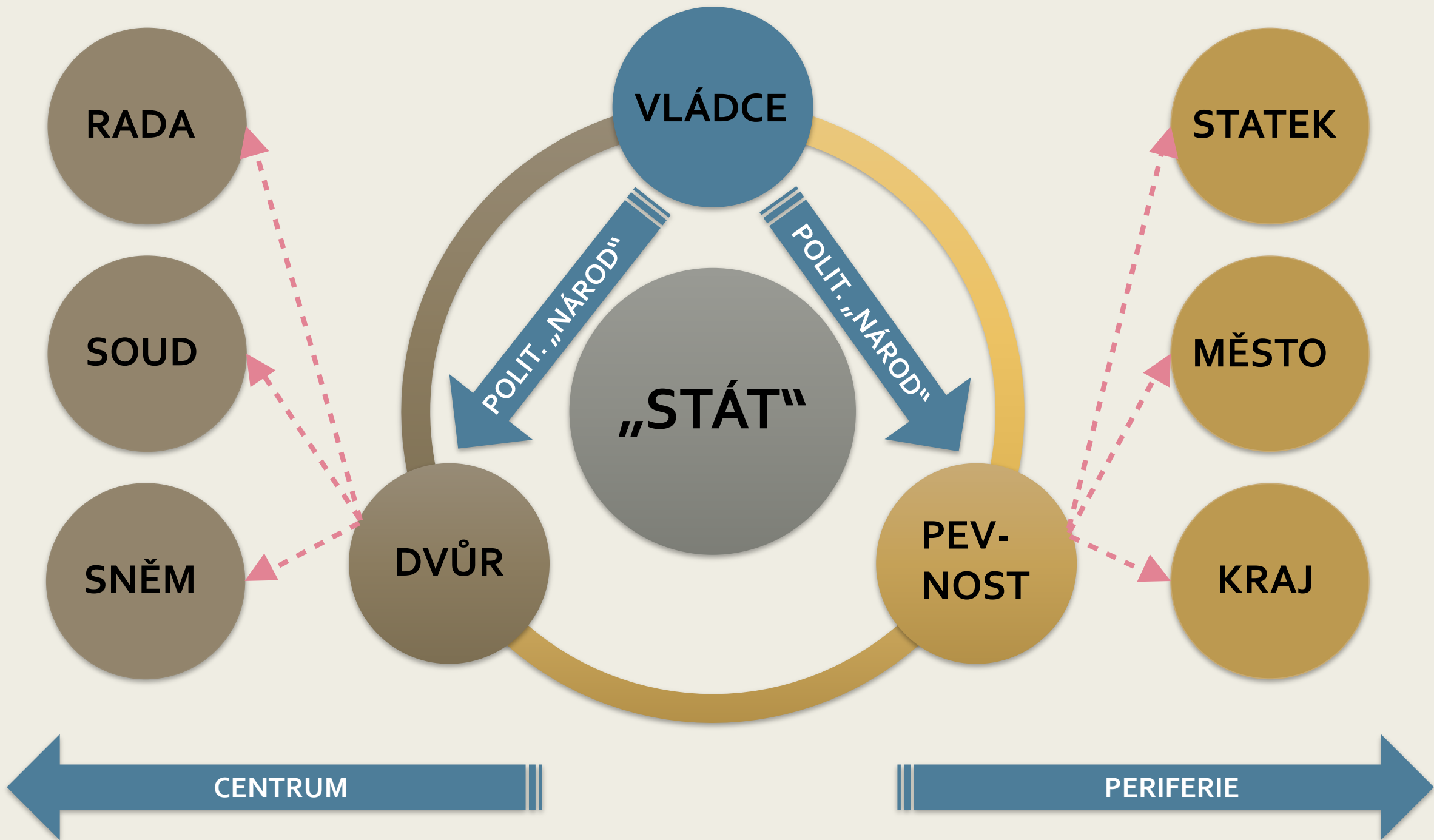

A thick black L-shaped frame surrounds the text. The top bar extends from the left vertical bar to the right edge of the text area. The right vertical bar extends from the top bar down to the bottom edge of the text area. The bottom horizontal bar extends from the right vertical bar to the left edge of the text area.

PRÁVNÍ A POLITICKÁ KULTURA ČESKÉHO STŘEDOVĚKU

Jakub Razim

ZÁKLADNÍ POJMY

„STÁT“

- modernizace politické organizace a národně-integrační úsilí **v 19. stol.** → **orientace dějepisectví na fenomén „státnosti“** (Kocka)

DEF.:

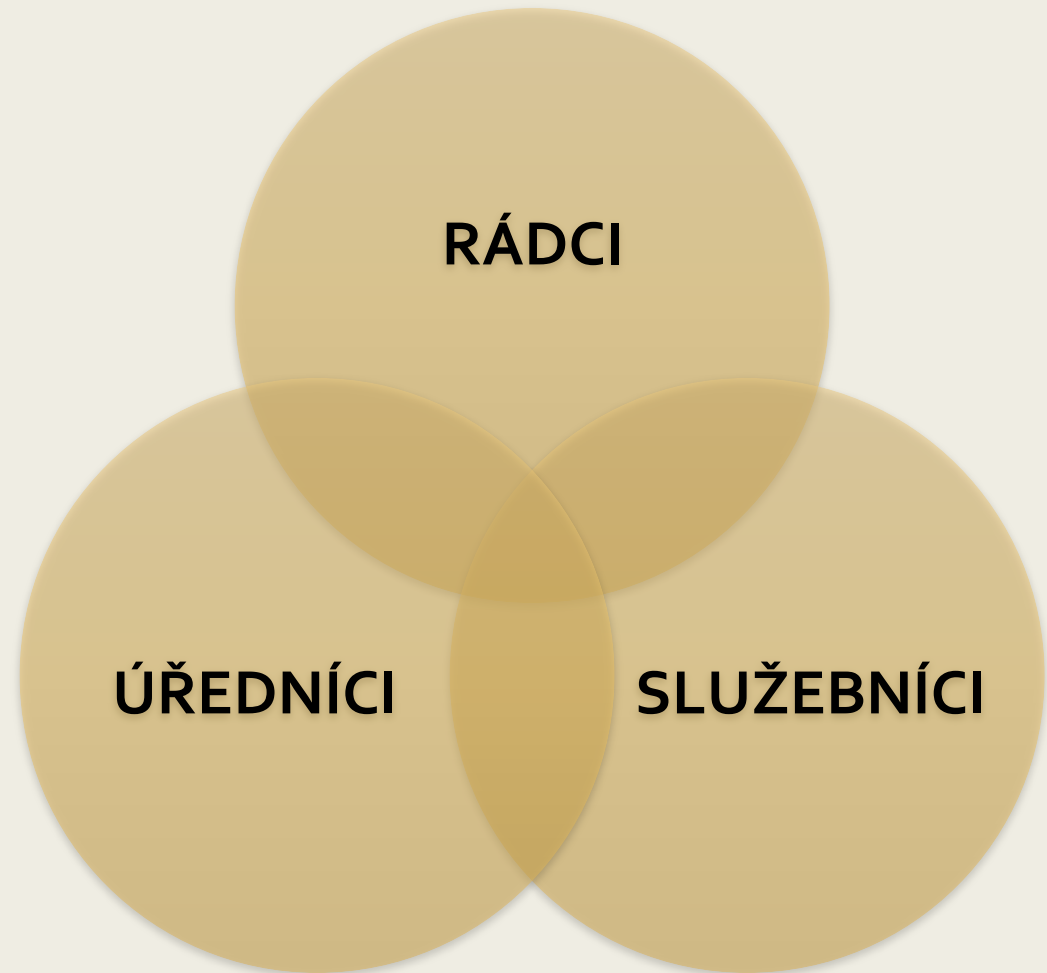
- **lidské společenství**, které si na (víceméně) pevně určeném území (víceméně) úspěšně nárokuje pro sebe monopol (kontrolu) na legitimní použití fyzické moci
- **poměr panství člověka nad člověkem**, opírající se o prostředky moci, jež je dobrovolně uznávána za legitimní

„PANSTVÍ“

- šance nacházet poslušnost u určitého okruhu lidí pro každý příkaz, který je vydán
- x moc: legitimita, dobrovolnost
- základ stv. panství → legitimizační nástroje:
 - konsensus (Schneidmüller)
 - rituály moci (Althoff)
- předmětové členění (Moraw)

„SPRÁVA“

- prostředky a způsoby výkonu panství
- stabilizace v prostoru → rezidence
- **projevy:**
 - zpísemnění vladařských aktů
 - zajištění opakovatelnosti činností na podkladě archivní dokumentace
 - profesionalita aparátu

„ÚŘAD“

- **„genetické pojetí“** (Moraw): množina dobově a místně podmíněných správních činností, vykonávaných v zastoupení za panovníka, jenž nemohl plnit své povinnosti naráz ve všech koutech své rozlehlé říše
- **úřad je služba na principu delegace a zastoupení**
- okruhy činnosti:
 - *výkon svěřených úředních pravomocí*
 - *správa majetku*
- smluvní základ
- **PO:**
 - *proaktivní ochrana vladařských práv a správa majetku*
 - *fidelita jako korektiv řádného výkonu úřadu*
- **PR:** odměna

4
Hic inuent[ur]e rescriptu[m] p[ro]uit. Albi. p[ro]c. dom[us] Amal.
Nos H. dei gra. d. Gouernator[is] p[ro]uincie m[er]itorib[us] p[ro]uincie q[ui] cu[m] de fidei s[er]uante
Albi p[ro]c. Honor. Viri d[omi]ni frid[er]ici. suorum p[ro]p[ri]e eccl[esi]e sp[irit]u. gelurinu[m] confidam[us].
Esas cum in n[ost]re dom[us] Amal. p[ro]uincie assumptum p[ro] p[ro]uincias. p[ro]mittentes ip[s]um
ad eadem p[ro]uinciam no[n] amoue[re] q[ui]m] d[omi]no sibi p[ro]p[ri]e p[ro]uincie. et eam fidelit[er] a p[ro]uide[re] q[ui]d
Dante[sc]q[ue] eadem p[ro]uincias l[ite]ras n[ost]ras p[ro]uincie sigillo munitis. in testimoniu[m] sup[er] eo.
D[omi]no in p[ro]uincie s[an]c[t]i Zenonis Anno. d[omi]ni millesimo ccc. xxj. die xv. Julij. Ind. iij.

VÝCHODISKO: BENEFICIÁRNÍ SYSTÉM

- **družina** (Graus) → **úřední benefícia** (Žemlička)
 - termín: Russocki
 - pův.: VM
 - **def. znaky:**
 - *neexistence většího soukromého vlastnictví*
 - *politická elita žije z podílu na důchodech státu, které jsou ji odměnou za službu panovníkovi*
 - **organizační pilíře:** 1. hradské zřízení, 2. služebná organizace
 - **materiální pilíře:** 1. veřejná břemena obyvatelstva, 2. výnosy knížecího hospodaření, 3. regály a monopoly
 - KRITIKA:
 - *„soukromé“ režijní velkostatky x „velká knížecí vesnice“ (Třeštík)*
 - *centralizované „patrimoniální panství“ (Russocki) x „konsensuální panství“*

CENTRUM

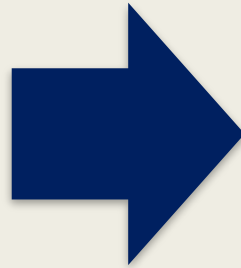
DVŮR (*curia*)

- **CO:** organizované společenství → 1. nadřízených a podřízených osob, 2. kolem vůdčího jednotlivce, který je jeho tvůrcem, 3. má správní, politické a soudní fce + 4. z hosp. dův teritoriálně zakotvené, 5. má fce reprezentační a kult., 6. je centrem mzn. aktivit (Hlaváček)
- **KDO:**
 - *curia minor* → „všední“: členové vládnoucího rodu s „domácností“ (úředníci + služebníci + rádci)
 - *curia maior* → „slavnostní“: obec. shromáždění
- **KOLIK:** cca desítky (12.-13. stol.)
- **teorie:**
 - „*Hausherrschaft*“ (Brunner): původ dvora v rodině
 - „*Zivilisationsprozess*“ (Elias): evoluce domácího služebníka ve dvorského hodnostáře
 - „*Hof als soziales System*“ (Hirschbiegel): kultura, vliv, čest, koloběh darů, „klientelismus“ ...

DVORSKÉ ÚŘADY

- **čtveřice hlavních úřadů**
(od 12. stol., Rösener)

- *komorník*
- *maršálek*
- *stolník*
- *číšník*

- **dvorské úřady**

(čestné služby a chod dvora)

- *maršálek*
- *lovčí*
- *mistr kuchyně*
- *mečník*
- *stolník*
- *číšník*
- *další služebnictvo*

- **zemské úřady**

(veřejná správa s celozem. působností)

- *nejvyšší komorník*
- *mincmistr*
- *dvorský sudí*
- *kancléř a kancelářský personál*

PANOVNÍK

- **titulatura:** („pražský“) **kníže** → **král** (osob., dědičný)
- **pax, Sv. Václav = věčný panovník** → **transpersonální monarchie 12. stol.** (Třeštík, Nový)
- **pravomoc:**
 - **vojenská** → vojevůdce event. zástupce, terit. omezení (výpravy, služba), sněm. svolení (zda? x po 1526 kolik?)
 - **soudní** → zdroj a garant spravedl., předseda soudů, odvolání od soudu komor. (obec. nekonkurence zem. soudu) a dvor. (léna, odúmrti), apelační soud 1548, prokurátor
 - **zákonodárná** → obyčej x psané právo (sněm. usnesení, majestáty s pečeti, obec. nálezy, ZZ), konkurence zem. sněmu a soudu
 - **finanční** → po 1526 komorní x korunní majetek (1499, dispozice s vůlí stavů)
 - **správní** (vč. lenní, nad církví) → zem. hejtmani, místodržící, jmenování a odvolání zem., kraj. a dvor. úředníků, jmenování soudců, od 2. pol. 13. stol.: **dominium speciale** (města, duch. instituce, regály) **x generale** (spor PHA vs. BNO)
 - **VÝV:** pravomoci trvají, mění se míra a způsob jejich uplatňování
- **nástupnictví:**
 - **dědičnost (seniorát) + přijímání/volba** + říš. aprobace + designace + nastolovací rituál

PŘÍL. VIII.

Zadní strana královské pečeti Vladislava II. (z r. 1160)
(nepatrně zmenšeno).

Legenda: Pax regis Wladizlai in manu sci Wencezlai.

PŘÍL. VII.

Přední strana královské pečeti Vladislava II. (z r. 1160)
(nepatrně zmenšeno).

Legenda: Wladizlaus dei gracia [Boemorum] rex.

PANOVNICKÁ RADA

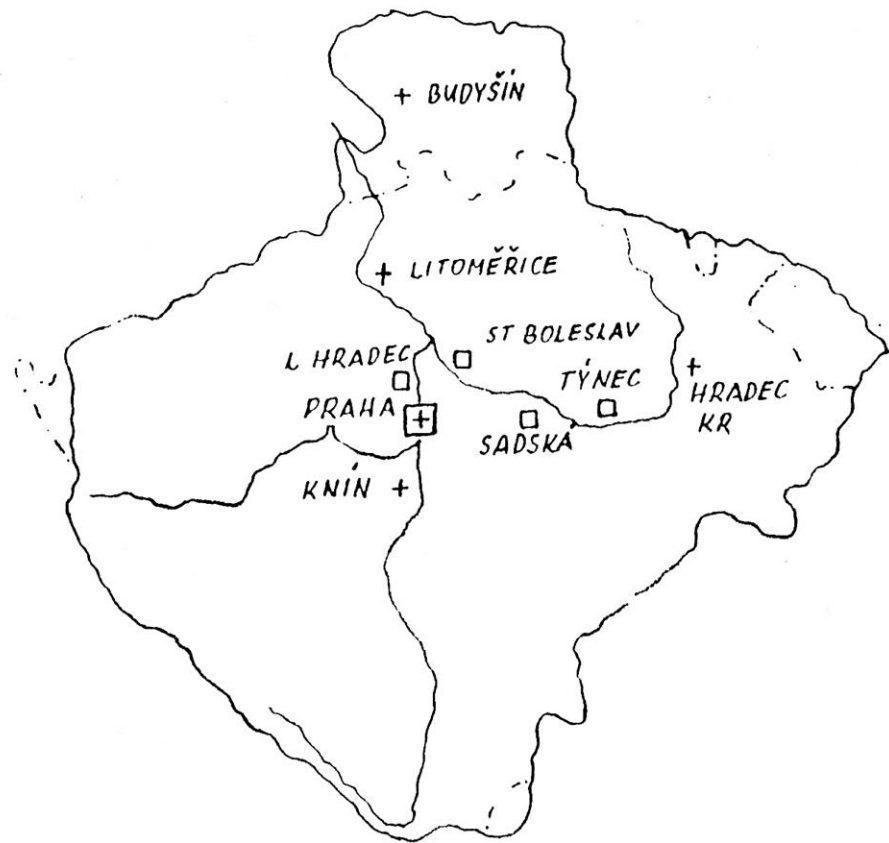
- **KDO: libovůle panovníka**, postupně omezovaná →
 - v Č první zmínky v listinách z 13. stol., ve 14. stol. transformace:
 - **ad hoc poradní sbor** → **stabilní instituce**
 - **loajalita k zájmům panovníka** → **podvojná loajalita k panov. a zem. obci**
 - v Č po 1526 **diferencované obsazení**:
 - **nejužší** → nejv. zemští hodnostáři
 - **užší** → + zemští soudci
 - **širší** → + radové komorního soudu + důvěrníci pan. + delegáti sněmu + odborníciX centrální poradní sbory Habsburků
 - v Č po 1526 **vyprofilované kompetence**: sdílené → obsazování úřadů, výlučné král. → nejvyšší správní úřad, výlučné stav. → stav. výbor
- **O ČEM: libovůle panovníka** → dříve poradní, „kancelářská“, pak i správní a soud. činnost
- **ZNAKY: fidelita** (přísaha) + **elasticita** (Morav) → věc. a os. nevyhraněnost, proměnlivý a heterogenní soubor jednotlivců (substrát – polit., voj. moc, odbornost) se stabilním jádrem
- **VÝV:** od os. důvěrníků k reprezentantům krále a stavů (na M pomaleji)

ZEMSKÝ SNĚM

- stupeň organizovanosti a fáze vývoje stavovského sys. reprezentace: „SNĚM“ (pohusit. obd.) x „SHROMÁŽDĚNÍ“ (předhusit. obd.)
- platforma pro utváření mocenského dualismu, legitimizace panov. rozhodnutí
- **CO:** věcná specializace →
 - dříve nejdůl. záležitosti „veřejného“ života
 - přijímání panovníka
 - bis. volba
 - válka a mír
 - legislativa
 - správa
 - spory a nespory
 - **pozd. oddělování soudní a legislativně-správní agendy** → předpisy, inkolát, **berně**, volba panovníka
- **KDE = v zemi:** Č → Praha, M → Brno, Olomouc
- **KDO: omnes Bohemi** → **sociální stratifikace** → dříve všichni dospělí svobodní muži, pak zemští předáci, event. bojovníci „druhého řádu“ (Žemlička)

▪ JAK:

- asymetrie **panov. > předáci**
- dříve pokřik, „mrmlání“; užší kurie x širší kolokvium (Šimeček)
- **pozd. stav = kurie:** Č → 3 stavy, 3 kurie x M → 4 stavy (včetně prelátů), 3 kurie (?)
- v kuriích **viritim** → zásady: zájmu, většiny, vážení hlasů, pořadí dle soc. hierarchie, zastoupení
- ve sněmu **curiatim** → zásada jednomyslnosti
- **průběh:**
 - **svolává v čase potřeby a předsedá panovník** → poslové se sněm. listy, opisy na měst. branách
 - **jednání v češtině řídí nejv. purkrabí dle obyčejů** (tlumočení, překlady)
 - 1. **společné zahájení** → příchod krále a čtení propozic (nejprve král, pak stavy/jednotlivci)
 - 2. **oddělené jednání v kuriích/komisích ad hoc**
 - 3. **společné uzavření sněmu** → vyhlášení usnesení, král. potvrzení a zápis do DZ

KOLOKVIA V ČECHÁCH DO POLOVINY 13. STOL.

□ DO 1197

+ 1197 - 1253

(autor: Žemlička)

VÝVOJOVÉ FÁZE:

1. obd. předhusitské

- diskontinuita s kmen. strukturami („věče“)
- Č od 10. stol. x M od 13. stol.

2. obd. husitské

- omezení na čes. území
- **strukturální změny** →
 - kompetence (dle potřeby a rozložení sil, nově ot. vlády, slabost)
 - složení (města, rytířstvo)
 - způsob svolávání (zemská obec)
 - rozhodování („kolbiště zájmů“, usnesení ve formě článků)

3. obd. jagellonsko-habsburské

- **stavov. reprezentace** → sys. kurií, dualismus, stabilizace jednací praxe

TIPOLOGIE SNĚMŮ:

- **generální** (od 14 st.)
- **zemské**
- **krajské**

ZEMSKÝ SOUD

- nejasné poč. v Č 13. stol.: kontinuita x diskontinuita (reforma PO II)
- **KDE:** Č → Praha, M → Brno, Olomouc
- **KDY:** 4-3 x do roka o kvatembrech (cír. období postu)
- **O ČEM:** žaloby na šlechtice → *actor sequitur rei*, spory o svobodné a deskové statky
- **JAK ROZHODUJE:** nálezy obecné x zvláštní
- **JAK JEDNÁ:**
 - jednacím řeč čeština
 - větší x menší → menší úředníci, nespory, spory rytířstva a o předmět nižší hodnoty
- **pův. dvůr:** kurie → rada x kolokvia → sněm, soud
- priorita mimosoudního řízení („*vůle stran láme právo*“)
- **specifický žalob. nárok → specifický proces. postup**
- **spojení správy a soud.**
- **formalismus:** žaloby, přísahy x „zmatek“

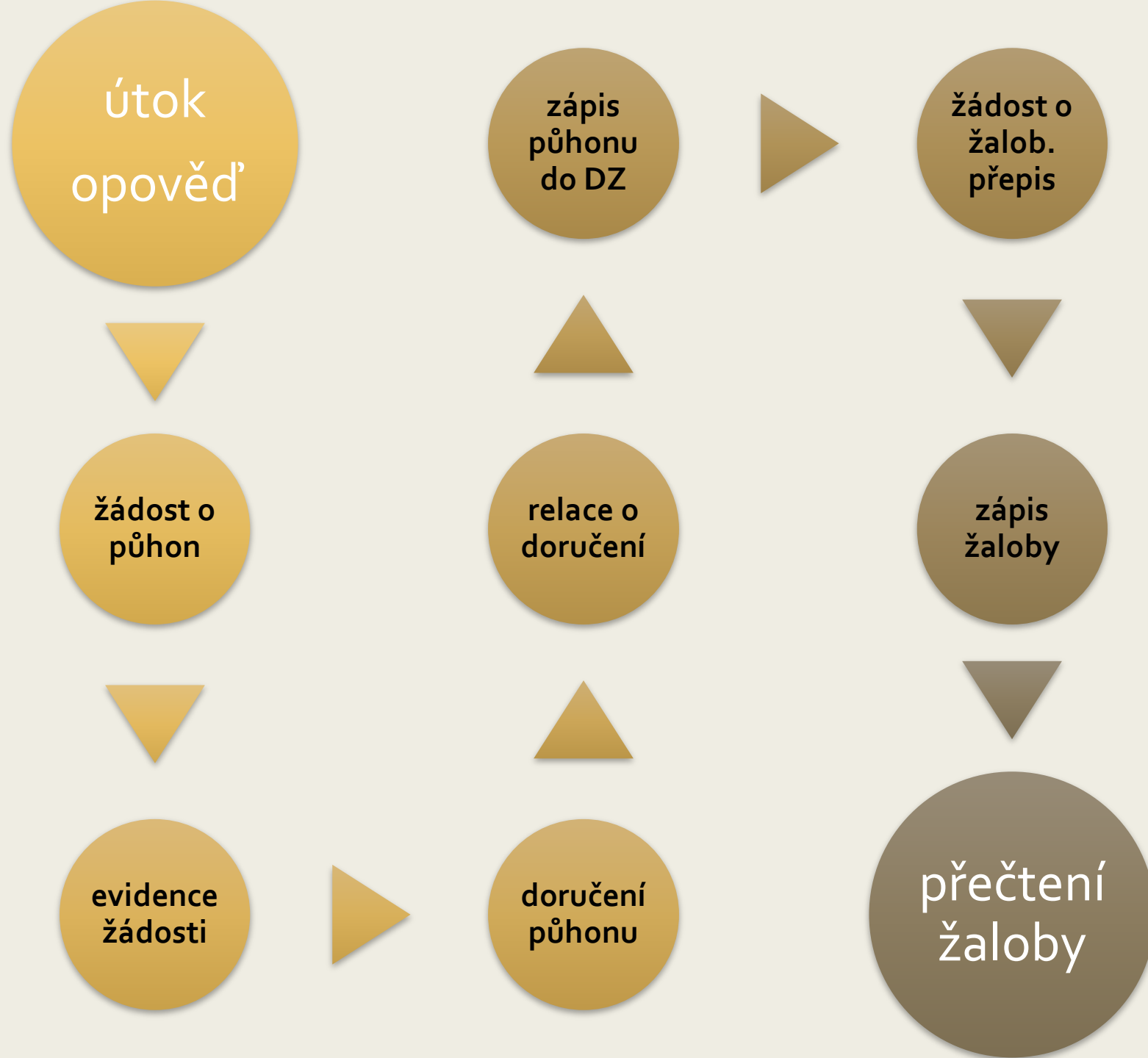
■ zásady řízení:

- veřejnost
- ústnost
- projednací
- dispoziční („*podvolenie práva ruší*“)
- akuzační
- rovnost zbraní
- úplatnosť
- ne bis in idem*

- **jednotný proces** x od 14. stol. veřejnopr. inkviziční proces u závažnějšího bezpráví
- **jediná instance** x odpor proti formál. vadám řízení do vynesení rozsudku
- **obsazení** →
 - **max. 25** přísedících jmenovaných králem z nominace rady a přísedících (Starý)
 - **zásada neodvolatelnosti**
 - **král**
 - **zem. úředníci (počet a skladba kolísá):** nejv. purkrabí → výkon nálezu, stíhání zločinců; komorník → ochrana zeměpan. práv, poplatky, exekuce; sudí → řízení jednání; písař → DZ
 - **„kmeti“:** (pův.) páni + (posl.) rytíři podle „služeb.“ a fyz. věku a urozenosti
- **důkazní prostředky:**
 - **rac. x irac. = ordály:** sporná ot. „rationality“ a fce *ultima ratio* → během 14. stol. nahrazování ordálů přísahami
- **VZORY:** zemský soud → šlechtické soudy, městský soud → vrchnostenské soudy
- **ČINNOST:**
 - **nalézání práva +**
 - autentický výklad práva
 - výkon sněm. usnesení

■ stádia řízení:

- **přípravné řízení** → menší úředníci DZ (komorníci)
- iniciativa žalobce, záruky spravedlnosti a zajištění součinnosti žalovaného
 - **útok/opověď u TrČ**
 - **půhon = soukr. žaloba** (pravid. 3x, zrušeno OZZ) a od 16. stol. **úřed. obeslání**
- **líčení pře = meritorní rozhodnutí sporu** → soudci
 - **zahájení soud. dne:** svědčení půhonu x od 15. stol. vyhlášení
 - **zahájení přelíčení:** ohlášení stran a čtení žaloby
- **exekuce = nucený výkon rozhodnutí** → menší úředníci DZ (komorníci)
- fáze dle předmětu exekuce:
 - **úmluva/upomínka** (první výzva k plnění, zajištění majet. podstaty)
 - **zvod** (výzva k provedení knihovního převodu)
 - **obranný list** (druhá výzva k plnění, uvedení v držbu zaknihováním)
 - **panování** (oznámení exekuce na místě)
 - **odhádání** (úřed. ocenění a definitivní držba majetku)
 - **skutečné panování** (symbolický úkon převodu vlastnictví)

zahájení a
svědčení
půhonů

dk.

čtení
svědectví

hlasité
čtení
nálezu

volání do
šraňků

přednes
stran

vyjádření
stran

formulace
nálezu

vstup do
šraňků

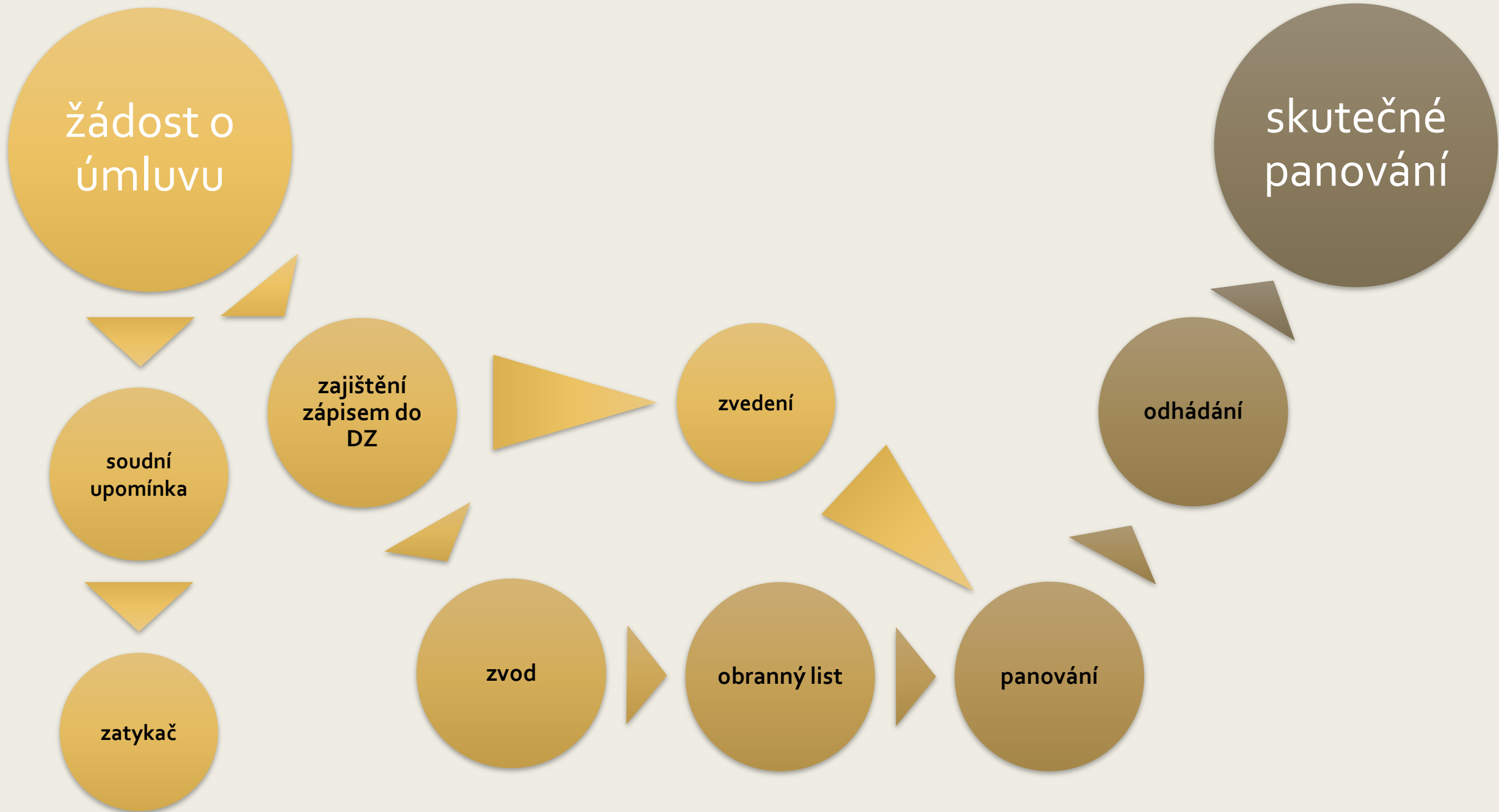

čtení
žaloby

ukončení
přeličení

sestoupení
v potaz

- **centrální soudy a jejich příslušnost:**

- **zemský (zem. sudí) → obec. prim. → přebírání kauz, dávání „naučení“**
- **komorní** (snad 14. stol., event. 15. stol., hofmistr) → obec. subs. x NE svobod./manský majetek; polit. delikty
- **dvorský** (14. stol., dvor. sudí) → spory král. služebníků, odúmrti, léna, věci delegované panov.
- **purkrabský** (14. stol., nejv. purkrabí) → pís. závazky, zvl. dlužní úpisy
- **maršálovský** (maršálek) → šlecht. status a čest
- **mezní** (15. stol., purkrabí praž. hradu) → hranice
- **manské** (lokál. zeměpan. úředník) → feud.-vazalské vztahy, podřízeny dvor. soudu, v centru lenních soustav

(pečetidlo zemského soudu, 13. stol., kopie ANM)

Ferdynand

PERIFERIE

VENKOV

HRAD. SOUSTAVA (*civitates, provinciae*)

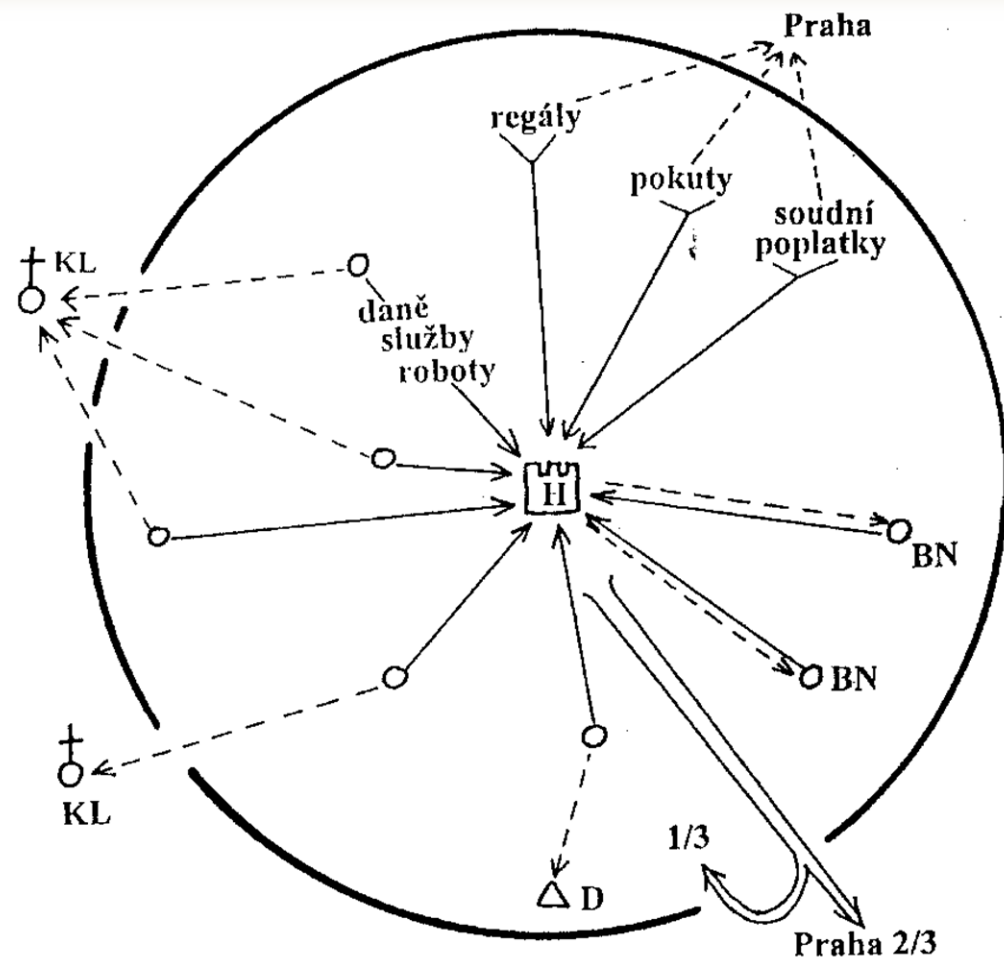
- **chronologie** dle Slámy:

1. *Bořivoj – upevnění přemysl. hegemonie ve středních Čechách s pomocí VM*
2. *Spytihněv I. – přemysl. doména ve středních Čechách (Tetín, Libušín, Mělník, S. Boleslav, Lštění)*
3. *Boleslav I. – likvidace okolních knížat, expanze přemysl. hradské organizace do zbytku Čech*
4. *Břetislav I. - stabilizace hradištní sítě*

- **hradiště** → opevněná mocenská centra s fcemi: správní, soudní, ekon., voj., nábožen.

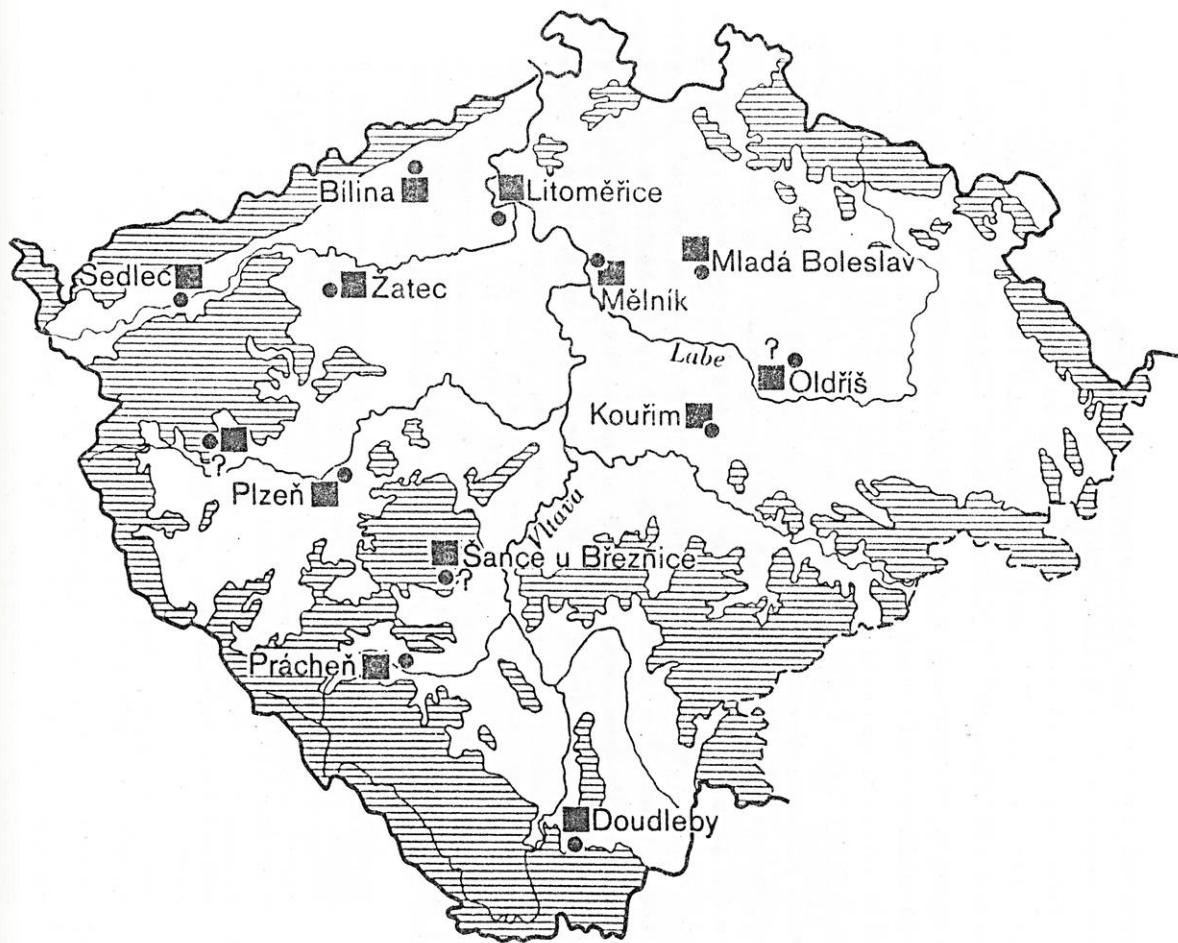
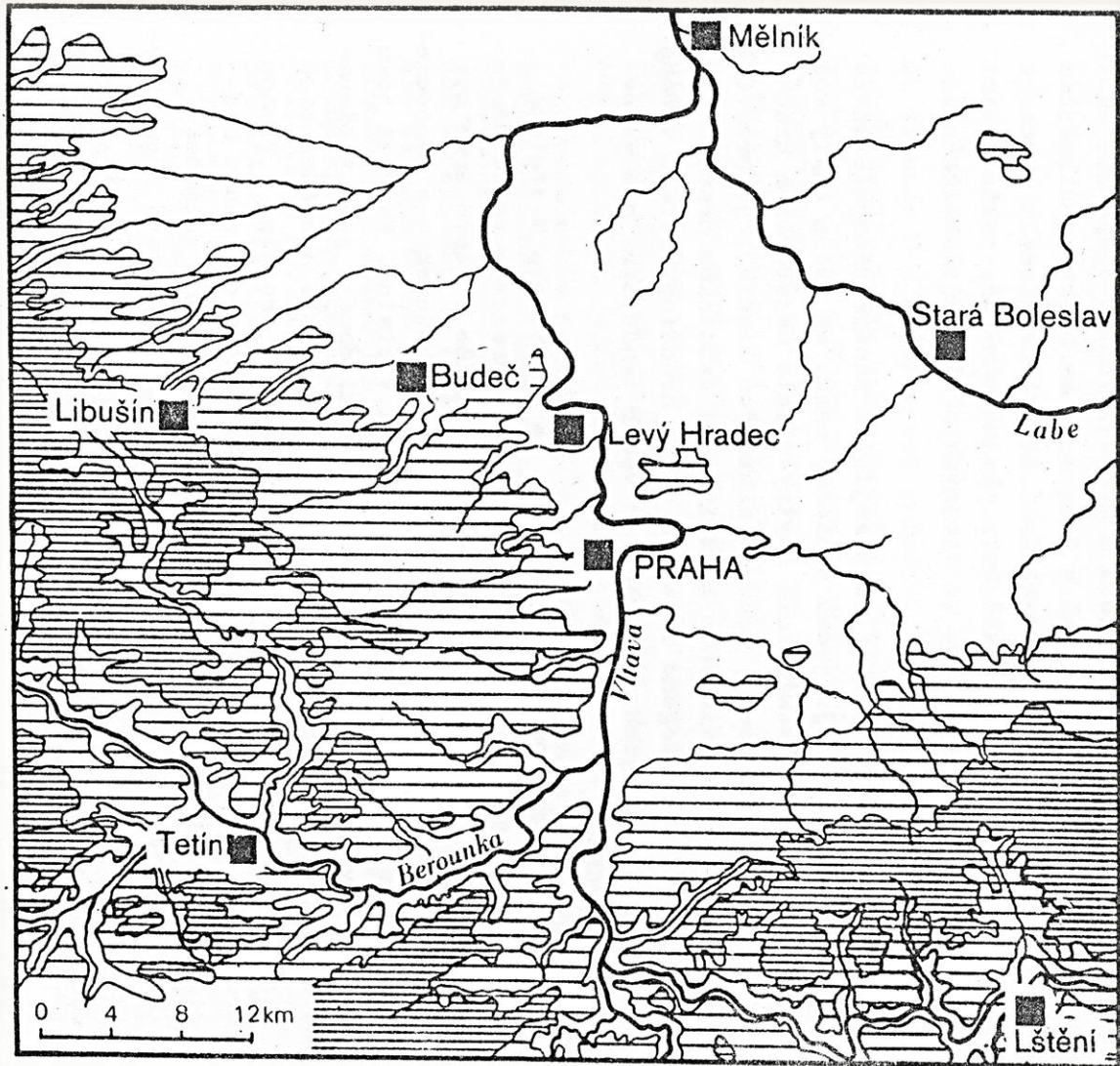
- **vilikace** → panovnická doména organizovaná do dvorců

? **služebná organizace** (místní název x pís. doklady o spec. výrobě celé vesnice)

Obr. 1. Druhá polovina 12. století
 BN – benefícia; D – lovecký dvůr; H – správní hrad; KL – klášter

(autor: Žemlička)

(autor: Sláma)

LOKÁL. ÚŘADY

HRADIŠTĚ:

- správce/kastelán
- sudí
- vilik
- komorník
- arcikněz
- služebný personál

VILIKACE:

- vilik
- lovčí

MĚSTO: městská (samo)správa

■ **institucionální pohled:**

- mír
- svoboda
- právo
- zřízení

■ **stavebně-his. pohled:** areál, hradby

■ **hosp.-sociální pohled:** oddělení výroby a obchodu a převaha nad zeměděl., spol. diferenciacce

■ **funkcionální pohled:** polit.-administrat., voj., ideolog., prod., směnná a kult fce

Druhy měst (dle vrchnosti)

- královská města (horní, věnná ...)
- poddanská města
- na pomezí: komorní města

Městská správa

- **vrchnostenský prvek:**
 - podkomoří/hofrychtéř (soud.)
 - rychtář
 - zřízení: biřic, kat
- **samosprávný prvek:**
 - městská rada
 - purkmistr
 - konšelé + kmeti (magd. obl. pro soud.)
 - obec
 - cechy
- **kancelář: písař**

Městské právo a soudnictví

■ obsah:

- oprávnění a svobody navenek
- právo platné uvnitř města, dle něžž se rozhoduje na měst. soudu
- zřízení

■ hlavní oblasti:

- jihněmecké
- severoněmecké (Magdeburg)

■ fragmentární (materiální i procesní)

■ měst. soud:

- rychtář + konšelé

■ druhy soudů:

- zahájené
- posudky
- mimořádné
- podkomořský
- denní

STATEK: vrchnostenská správa

■ správ. jednotky:

- panství: rentovní → režijní
- statek

■ správ. činnosti:

- ekon. → provoz panství
- soud.
- policejní
- přenesená „VS“ → daně, voj.

■ správ. aparát:

- hejtman/úředník → vrcholný orgán: kancelář, hospodaření, styk s poddanými
- purkrabí → voj. velitel a správce hradu, nemovit. majetku a dominikál. hospodářství, správní dohled
- písař → čistopisy, registratura, zastupování hejtmana
- důchodní písař → příjem a výdej peněz, fin. evidence
- obroční/pivovarský/rybničný písař → „sektorová“ účet. evidence
- šafáři/správci → vrchnost. dvory a podniky
- spec. služebníci a řemeslníci

Vrchnostenské soudnictví

- různ. rozsah jurisdikce: velké x malé viny
- kolizní případy svět. os. na duch. statcích → dvor. soud, zem. soud
- měst. právo
- **soudce**
 - jednání řídí vrchnost, nebo pověřený vrchnost. úředník → rychtář, fojt na cír. statcích, kteří mají na starost i výkon rozhodnutí
- **přísedící**
 - o věci spolurozhodují přísežní/kmetové/konšelé z venkov. komunity
- **soudy v sídle panství, ve vsi s rychtou, v panském dvoře:**
 - obecné/větší → obdoba zahájených měst. soudů; všeobec. jurisdikce civ. a trest.
 - posudky
 - mimořádné
- **opravný prostředek → odvolání k měst. soudu, nebo k vrchnosti**

Poddanství

- his. mírnější forma osobní a majet. závislosti rolníků na vrchnosti
- svrchovanost
 - právní
 - tvorba práva (řády a instrukce)
 - aplikace práva (soudnictví)
 - správní
- solidarita
- partikularismus:
 - nepsané obyčeje
 - *Weistümer* z jižní Moravy
- status čl. ↔ právní režim půdy
- majet. sféra
 - *dominium directum* → vlastnictví vrchnosti
 - *dominium utile* → držba poddaného
 - poplatky
 - omezení dispozice s půdou
 - *inter vivos* x parcelace
 - *mortis causa* x dědění v žen. linii a testovací svoboda
- osobní sféra:
 - roboty
 - pomoci
 - omezení stěhování
 - omezení sňatků

KRAJE

ČECHY:

- **správní fce**
- pův.: 13. stol. (Rieger)
- dle „spádových center“ (města, hrady)
- cca 12 + 4 „vnější“ kraje
- **KDO a CO:**
 - **2 poprávci, pak hejtmani**
(usedlí v kraji, po jednom z pan. a ryt.) → „poprava“ = souhrn policejních a soudních pravomoci
 - **krajské sněmy** → regionál. záležitosti, poradní fce

MORAVA:

- **vojenská fce**
- pův.: 16. stol.
- nejp. 4, pak 5
- poprava v rukou král. purkrabí, měst a vysoké šlechty